

МУЗИЧНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ПІСНЕТВОРЧОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

2. Загайкевич М. Богдана Фільц. Творчий портрет. – К., 1992.
3. Загайкевич М. Богдана Фільц. Творчий портрет. – Київ-Тернопіль : “Астон”, 2003 (НАНУ інститут ім. М.Рильського, Київська організація Національної спілки композиторів України).
4. Лев Николаевич Ревуцкий. Статті, воспоминання. – К., 1989.
5. Фільц Б. Український радянський романс. – К.: Наукова думка, 1970.
6. Фільц Б. Гармонія співу. – К.: Наукова думка, 1979.
7. Фільц Б. Наша дума, наша пісня... – Тернопіль: “Астон”, 2004.
8. Якубчак М. Микола Лисенко і Станіслав Людкевич: Монографія. – Львів: ДВУНТШ, 2003.
9. Яросевич Л., Фільц Б. Срібні струни. – Тернопіль: Астон”, 1999.

Ірина Матійчин, викладач кафедри музвиховання та диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

МУЗИЧНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ПІСНЕТВОРЧОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті досліджується нововасиліанська пісня, змістякої може поповнити релігійні знання та вплинути на формування світогляду християнина.

Актуальність проблеми і стан дослідження. Українська духовна спадщина має кількарівневий характер, таким чином забезпечуючи свій вплив на різні верстви української суспільності. Найдемократичнішим жанром духовної музики була і залишається релігійна пісня, у тому числі її нововасиліанська гілка.

Українська василіанська пісня, залишаючись актуальним явищем і в наші дні, пройшла у своєму розвитку кілька етапів. Найбільш дослідженим з них на сьогоднішній день є бароковий період, найповніше репрезентований виданим Почаївським василіанами у 1790 – 1791 рр. “Богогласником”¹. Василіанська пісня кінця ХІХ – першої половини ХХ століть (далі – нововасиліанська пісня) ще перебуває на стадії вивчення.

Метою даної статті є дослідження ролі нововасиліанської піснетворчості у тогочасному музичному вихованні та виявлення її дидактичного потенціалу для наступних поколінь.

Завданнями статті є вивчення практики використання нововасиліанських пісень у шкільних посібниках та сценічних картинах, а також визначення засадничих виховних ідей,

носіями яких є нововасиліанські пісні.

Виклад основного матеріалу. Діяльність отців-василіан відома на українських землях ще з середини ХІХ століття. Ця діяльність значною мірою спрямовувалася в просвітницьке русло, маючи на меті забезпечити свій релігійно-виховний вплив на молоде покоління². Практична навчально-виховна діяльність василіан та греко-католицького духовенства наклала відбиток на їх духовно-пісенну творчість. Це стосується передовсім змістового наповнення духовно-пісенного матеріалу. Зрозуміло, що першочерговими завданнями авторів було: через просту доступну форму пісні донести до слухачів та виконавців основні правди віри, поповнити релігійні знання та вплинути на формування світогляду християнина.

Пісні в честь Господа, Богоматері чи святих часто поєднують у собі величальну молитву та молитву-прохання прощення гріхів і кращої долі у майбутньому житті, земному чи небесному, а також дають приклад благочестивого життя християнина, гідного наслідування.

Окрему групу складають пісні покайного змісту, покликані показати марноти людського життя, викликати жаль за гріхи та страх перед Божою карою за них. Лейтмотивом таких пісень

¹ Про це див.: Медведик Ю. “Богогласник” – визначна пам’ятка української музичної культури ХІХ – ХХ століть // Записки НТШ. Т.232 – Львів, 1996. – С.59 – 80.

² Про це див.: Дзюба О. Василіанські та піарські школи // Історія української культури. Т.3. – Київ, 2003. – С.451.

МУЗИЧНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ПІСНЕТВОРЧОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

стає тема смерті чи Божого суду.

Всі ці групи пісень прийшли в спадок від давнього періоду розвитку василіанської пісні (ХVІІ – ХVІІІ ст.), хоча змінилося їх співвідношення, а також з'явилися нові підгрупи в рамках визначеної структури: пісні під час Служби Божої, пісні до Ісусового серця тощо.

Поza тим, василіанська пісня кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. розвивається у напрямку демократизації жанру, відображення в ньому думок та почуттів окремих людей. Безпосередність вияву власного відношення до Божої особи проявляється у звертанні до неї з використанням присвійних займенників: “О мій Боже”, “О мій Ісусе”, “Наш Ісусе” і т.п., часто поєднуючись із запевненнями любові, як у піснях Володимира Стеха “О предвічний Боже”, чи Мелетія Лончини “Боже, люблю Тя”. А пісня Йосипа Кишакевича “Ми Тебе любим, о наша Мати”, крім вияву любові, містить характерну для нововасиліанських пісень ноту співпереживання, долучення своїми терпіннями до Ісусових страждань:

Ми Тебе любим, бо ми з Тобою
З чаші отруту гірку спивали,
Як на Голготі нас розпинали
Перед грізною катів юрбою.

Гріховна природа людини, що стала причиною смерті Ісуса, проектується на власне усвідомлення вини за вчинені гріхи:

За мене терпиш, за мене Ти розп'явся,
За гріхи мої, провину мою убитись Ти дався.
(пісня “Під хрест Твій стаю” о.В.Стеха)
Душе моя! За твою злобу
І за провини, за гріхи
Христос пішов на смерть, до гробу.

(пісня “Христос розп'ятий” о.Й.Кишакевича)

Роздумування над сенсом місії Ісуса та бажання передати страждання Богочоловіка через призму власного бачення приводить до появи пісень чи їх фрагментів, створених ніби від Божого імені: “О милий Спасе” В.Стеха, “Гляньте на Серце моє зранене” Й.Р., “Люди мої, люди” І.Дуцька. Все це свідчить про світоглядне наближення людини до Бога, сприйняття його не лише як справедливого судді, але й як люблячого та терплячого батька, радника в житті. Матір Божа водночас сприймається як Матір людей, Матір України, Матір конкретної людини:

О Мати! Прийми мя за своє дитя,
Опікуйся мною в дорозі життя.

(пісня “Маріє! Ти видиш” о.А.Гуньовського)

Василіанська пісня, як один із жанрів духовної музики, володіє значним виховним потенціалом, водночас впливаючи як на вихованців, так і на

слухачів. Деякі пісні спрямовані на виявлення та виховання почуттів вдячності Богу за Його творіння і ласки (“Хвала Тобі, Христове Серце” Й.Р., “Благодарім Христу” М.Лончини, “Христос воскрес! Радість з неба” на сл. С.Лепкого), інші – на висловлення закликів до чесного, праведного життя (“Не опускай нас” М.Лончини, “Божая Мати, чиста Дівиче” В.Матюка, “Боже наш, Боже” І.Г.) та виявлення жалю за здійснені гріхи (“О предвічний Боже” В.Стеха, “Прости нам, Боже” І.Г., “Пресвята Діво, світла зорице” В.Матюка).

Багато пісень сприяють вихованню почуттів братерства, любові, миру між людьми (“Боже наш, Боже” І.Г., “Під Покров Твій прибігаєм, о Василіє” В.Стеха, “Серце Христове! Границь любови” Й.Кишакевича, “Солодкий Ісусе” А.Фіцаловичевої), вихованню терпіння, самопожертви заради ближнього (“Серце Христове! В тій сліз долині” В.Стеха, “Ісусе, радосте моя” Й.Р., “О Ісусе, Ти з любови” В.Стеха, “Боже, Ти кажеш” М.Лончини) та розвитку родинних почуттів (“Чудесна зірка днесь сіяє” В.Стеха, “Ой дивна, дивна вкраїнська родина” І.Біликовського, “Сей день” І.Дуцька). Текст колядки “Чудесна зірка днесь сіяє” (слова отця В.Стеха) перегукується з відомим уривком з фіналу опери “Наталка Полтавка” “Де згода в сімействі”:

Христу Дитячку поклонімося,
До него в яслах пригорнімося
І просім смиренню нині
Всі Його про мир в родині.
Бо де в родині мирно, тихо,
Там ісчезає всяке лихо;
Бо де згода процвітає,
Там Христос перебуває.

Тавсеж найбільш визначальною рисою нового етапу розвитку василіанської пісні стає її національна спрямованість, підкреслена патріотичність. Тут варто наголосити, що нововасиліанська пісня була якісно новим явищем у духовно-музичній культурі України, оскільки ґрунтувалася на розмовній мові галицьких українців, сприяючи її впровадженню в церковне середовище та утверджуючи її значення як мови літературної. Важко переоцінити патріотично-виховне значення появи духовних пісень, які рідною мовою славили Бога, пропагували християнські чесноти та просили Божого благословення для України, її народу:

Боже великий, Боже всемогучий,
Нашої молитви сей смиренний глас,
З душі прискорбної в небеса пливучий,
Услиши, Боже, і зглянься на нас.

МУЗИЧНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ПІСНЕТВОРЧОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Просвіти світлом правди руський нарід,
Звільни з неволі его рідний край,
Додай му сили до борби з врагами,
І на поругу его їм не дай.
І утверди нас у Христовій вірі,
В якій то жили наші праотці.
Най узрять правду, вернуть ся до Тебе,
Тебе полюблять заблудші всі.
Ниспосли, Боже, також ліпшу долю
Горем прибитим Русі всім синам,
Тай і свобідну золотую волю
І славу нашу поверни Ти нам!
Най пропадає з поміж нас незгода,
А засяє нам любові світ,
Щоб Русь вкруг Твого Божого престола
Станула щасна, як минувших літ.
(Руський народний гимн. Сл. і муз. о.В.Стеха)
У цих піснях відобразилася ідея боротьби за
волю України, звільнення від ярма поневолювачів:
Глянь! Україна – се край могил,
Залитий морем гіркого болю.
Покрий нас кровом Твоїх крил,
Щоб ми в борбі здобули волю.
(пісня до св. Михаїла “Начальний вожде
небесних сил” О.О.Гуньовського)
Осмислення причин багаторічної неволі
українського народу виливається в піснях-
молитвах за український народ:

Боже, послухай благання,
Нищить недоля наш край.
В єдності сила народа,
Боже, нам єдність подай.

Боже, здійми з нас окуви,
Не дай загинуть в ярмі,
Волю пошли Україні,
Щастя і долі дай дні.
(сл. о. Григорія Труха)

Автори пісень такого роду висловлювали ті ж
думки і прагнення, що і в написаному в 90-тих
роках ХІХ ст. на Східній Україні гимні “Боже
великий, єдиний” (вірш О.Кониського, музика
М.Лисенка). Розділена чужими імперіями,
Україна жила надіями на визволення та
прагненнями до об’єднання у своїй українській
державі. Недаремно гимн М.Лисенка
включається до багатьох нововасиліанських
збірок.

Національне самоусвідомлення проявляється
й у зверненні до славних чи трагічних сторінок
минулого:

В ханській неволі, в тюрмах Скутеру,
Тебе в молитвах нарід просить,
В хатині бідній, в княжій палаті
Твій святий образ стіни красить.
Тебе в піснях славить віками

Наш бідний нарід в час щастя, бід,
А Твою славу в піснях степами
Ніс гетьман Січи в широкий світ.
(“Руського краю крале і Мати”, вірш
М.Курцеби, музика о.Й.Кишакевича)
О свята Ольго, славна княгине,
Моя молитва до Тебе лине
За Україну цілу святу.
Ти єї світлом Христа вкрасила,
Ти у ній мудро колись княжила,
Зглянься над нею і в ту пору.
(“О свята Ольго” о.М.Лончини)

Таким чином, нововасиліанські пісні були
потужним націєтворчим елементом на заході
України і, як пише О.Рудакевич, “першими
ластівками” нового відродження української
музичної культури в національному дусі в
новочасному розумінні цього слова [2, 134].

Створювалися ці так звані “церковно-народні
пісні” для виконання вірними в церкві і поза нею,
тому їм влас тива проста і невибаглива мелодика
та гармонічна мова, що ґрунтувалася переважно
на терцеві-секстовій вторі, з рідким вкрапленням
хроматизмів чи альтерацій. Парафіяни в церкві,
серед яких було багато дітей, легко долучалися
до виконання духовних пісень, таким чином
розвиваючись у музичному відношенні, а також
сприймаючи засадничі виховні ідеї, носіями яких
були ці пісні. Тому не дивно, що збірки церковних
пісень трактувалися і трактуються як посібники
для музичного виховання у школах [3, 274; 4, 240].
Рецензент шкільних співаників у часописі
“Учитель” М.Моравецький завданням музичних
посібників вважав “розбуджуване і образоване
чувств релігійних і патріотичних. Уздібнене дітей
до співу в хорі і поодинокі відповідних пісень
церковних і народних” [1, 10]. А орієнтація
більшості пісень на двоголосся, близькість
музичної мови до фольклору робила можливим
використання нововасиліанських пісень у школах
чи в позашкільній педагогічній діяльності.

Церковно-народні співаники, що друкувалися
у той час, використовуючись як методичні
посібники в школах, стають своєрідним
підручником співу для школярів, поєднуючись зі
слуховим досвідом дітей під час виконання чи
слухання василіанських пісень у церкві. Адже
українські церковні хори в Галичині тривалий час
були музичними і просвітницькими центрами, а
також місцем апробації нових духовно-пісенних
творів. Церква на той час тісно співпрацювала зі
школою, а, як пише Л.Шевчук-Назар, “парохіяльні
школи та дяки як шкільні вчителі були питомим
українським явищем, загально поширеним на
початку століття” [4, 240]. Природно, що при

МУЗИЧНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ПІСНЕТВОРЧОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

навчанні дітей співу використовувалися підручні засоби – співаники церковних пісень. Крім церковних пісенників, нові духовно-пісенні твори (часом без нот) містилися у підбірках пісень, спеціально створених для використання в навчальних закладах³.

Найбільш зорієнтованими на новий духовно-пісенний матеріал є збірники П.Пилипця, В.Навроцького і В.Сайка, В.Матюка та ужгородський збірник, причому, якщо “Співаник” В.Навроцького і В.Сайка включає ряд релігійних пісень суто дитячого репертуару зі шкільних посібників інших авторів, то інші пропонують для вивчення підібрані на розсуд упорядників пісні з нововасиліанських пісенних збірок. Найчастіше у шкільних співаниках початку ХХ століття використовуються такі пісенні новотвори: “Во Вифлеємі нині новина” О.Нижанківського, “На небі зірка” В.Матюка, “Ой дивна, дивна руська родина” та “В галицькій землі” І.Біликовського, “Христос воскрес! Радість з неба” Л.Ремези, “Просимо Тя, Діво” та “Вихвалайте доли, гори” В.Стеха, “Божая Мати, чиста дівице” та “О Богородице, Діво Маріє” В.Матюка.

Нововасиліанські пісні В.Стеха, Й.Кишакевича, О.Нижанківського, В.Матюка, М.Копка включаються також до випусків сценічних картин для дітей, присвячених вертепному дійству: Вертеп, коляда для дітей з письм о.К.Антоновича, перевів о.Лазар ЧСВВ. Жовква, 1900; о.Шюкалко П. Вифлеємський вертеп. Львів, 1907; Шугаєвський М. Різдвяна казка. Репертуар “Дівочого театру”. Львів, “Світ дитини”, 1929.

Як бачимо, нововасиліанська пісня у першій половині ХХ ст. швидко поширюється між парафіянами різних вікових груп та впливає на формування світогляду молодого покоління. М.Черепанин, досліджуючи різні фактори, що впливали на розвиток музичної культури в Галичині, наголошує на важливості для музичного виховання цілого ряду церковних та шкільних співаників, що видавалися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: “Важко переоцінити роль церковних та шкільних співаників у справі навчання і виховання дітей музиці та співу, у методичній підготовці вчителів, що надавало

навчально-виховному процесу систематизованого й цілеспрямованого характеру. Завдяки зусиллям В.Матюка, І.Кипріяна, А.Вахнянина, М.Копка, Д.Січинського, Ф.Колесси, О.Нижанківського та інших народні школи отримали підручну музичну літературу, що ґрунтувалась на теоретичних принципах музичної науки. А спеціальні випуски й додатки до співаників значно збагатили пісенний репертуар шкільних та церковних творів” [3, 274].

Та і в наш час василіанські пісні кінця ХІХ – першої половини ХХ століття не втратили музично-педагогічного значення. Залучаючи дітей до надбань українського духовно-пісенного минулого, ми маємо можливість використовувати виховний потенціал цієї сторінки музичної спадщини українського народу. Адже нововасиліанська пісня знову звучить у наших храмах поряд із давніми духовними піснями та зовсім новими. Використовується вона і в музичній педагогіці – про це свідчать нові духовно-пісенні видання для дітей, які містять василіанські пісні кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: 10 українських церковних пісень для триголосного дівочого хору з фортепіаном в обробці Марти Кравців-Барабаш. Торонто, 1977; Молитвопісеньник для дітей. Дрогобич, 1990; Різдвяні пісні (колядки) на 2 голоси для загального й шкільного жупитку, зредагував Мирон М.Федорів. Курити ба, 1990; Нам пора для України жить. Шкільний співаник. Дрогобич, 1991; Українській дитині. Упорядник В.Кузнецов. Дрогобич, [без року]; Діти величають Господа. Пісенник. Дрогобич, 1999; Гнапишин А. Співаймо. Пісні для української молоді у дво- і трьохголосному укладі в супроводі фортепіано. Нью-Йорк, [без року]; Збірник катехитичних пісень, Львів, 2000.

Висновки. Підсумовуючи, слід сказати, що нововасиліанська пісня мала значний вплив на молоде покоління початку ХХ ст. з огляду на три її функції: естетичну, музично-розвивальну та виховну (виходячи зі змісту духовно-пісенного матеріалу). Найбільш яскраві за мелодикою пісенні зразки вивчалися і з задоволенням виконувалися галицькими українцями, приносячи їм естетичне задоволення. Саме це було одним із засобів залучення і втримання національно і релігійно нестійких парафіян у лоні Греко-

³ Співаникшколяра. Видав о.Петро Пилипець. Львів, 1905; Співаник. Шюла народна в 4 частях. Зібрали і уложили о.Василь Навроцький і Володимир Сайко. Жовква, 1907; Збірник коляд на хор дівочий або жіночий, також і мужеський в супроводі фортепіано. Зібрав і уложив І.Біликовський. Львів, 1909; Співаникцерковно-народний для шкіл народних, уложив о.В.Матюк. Львів, 1911; Залеський О. Колядничок для співу на дівочі голоси з фортепіано. Коломия, 1922; Молитви і пісні для інтернатських питомцев, Ужгород, 1925; Колеса Ф. Шкільний співаник у двох частях. Львів, 1925; Повна Служба Божа по народному напіву з колядами, воскресними і принагідними піснями на дівочий двоголосний хор, зладив Михайло Моравецький, учитель у Ланчині. Станіславів, 1926; Вахнянин Б. Бог предвічний: чемним дітям на ялинку зладив вуйко Богдан. Збірка коляд легкого укладу. Львів, 1923.

МУЗИЧНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВАСИЛІЯНСЬКОЇ ПІСНЕТВОРЧОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

католицької церкви⁴, надалі даючи змогу впливати на їх духовний розвиток.

Поширюючись, нововасиліянські пісні займали широку сферу побутування. Вони використовувалися під час домашнього музикування (при розвиненій традиції колядування), у школі та в позашкільних заходах (відзначення Дня Матері, свята Миколая, різдвяних, йорданських чи великодніх свят), у церкві та поза нею (відзначення церковних свят, у т.ч. храмових, днів святих тощо, під час відпустів, церковних походів, процесій у поле і тп.). Все це збагачувало слуховий та виконавський досвід парафіян, серед яких було багато молоді, розвиваючи їх у музичному відношенні, а також мимовільно залучаючи до хорового співу, традиції якого сильні в Україні і до сьогодні. Українські духовні пісні ставали містком до сприйняття більш складної духовної музики – частин з Літургії, духовних концертів тощо.

Нововасиліянські пісні були і є важливим засобом релігійного виховання, сприяючи духовному становленню молодого покоління, вихованню християнських чеснот: терпіння, стійкості, працелюбства, чесності, вдячності, вірності, доброти. Та основне – ці пісні свого часу відіграли величезну роль у національному формуванні самосвідомості західних українців.

Вони будили їх історичну пам'ять, стверджували їх приналежність до великої сім'ї українського народу, розділеного кордонами загарбницьких імперій, закріплювали їх прагнення до об'єднання в єдиній українській державі.

Кращі зразки нововасиліянської піснетворчості, не втративши актуальності і в наші дні, залишаються важливим засобом виховання підростаючого покоління, представляючи зв'язуючу ланку у тривалому процесі розвитку духовного пісне творення від барокової кантової музичної культури до сучасних проявів духовного пісне творення, одним із яких залишається василіянська пісня.

1. Моравецький М. Рецензія на "Співаник для шкіл народних", ч. I і II // *Учитель*, ч. I.

2. Рудакевич О. Українська національна ідея в духовній музиці Галичини у ХІХ столітті // *Київська церква*, 2000, №3 (9).

3. Черепанин М. Церковні та шкільні співаники // Черепанин М. *Музична культура Галичини*, Київ, 1997.

4. Шевчук-Назар Л. Розвиток української музичної освіти та виховання в Галичині першої половини ХХ ст. // *Musica Galiciana*, t. V, Rzeszow, 2000.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

Героїзм можна назвати тільки таке діло, де мука і терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу.

Іван Франко

Література кожного народу – це найкраще дзеркало людського життя.

Іван Франко

⁴ Про загрозу ополячення через церковно-музичний фактор свідчить стаття Домета (В. Садовського) *Взаємини межі рускою церковною піснею а руским народом* // *Альманах музичний*. Львів, 1904. С.70.